

VAK	STAATKUNDE
DOCENT	MR DR IR JAN A. SOMERS
LES	Staatkundige ontwikkelingen binnen een koloniale relatie

In de ontstaansgeschiedenis van de staat Indonesië zijn enkele kenschetsende fasen aanwijsbaar: aanvankelijke volkenrechtelijke relaties, de uitbouw van de 'stad-staat' Batavia, Indië als kolonie. Daarnaast zien we de ontwikkeling van een 'con-stitutie' uit de Statuten van Batavia van 1642 tot aan de Indische Staatsregeling van 1925, met in 1949 de overdracht van soevereiniteit.

VOLKENRECHTELIJKE VERHOUDINGEN

Op basis van pauselijke bullen claimden de Portugezen het alleenrecht op de Indië-vaart. Hugo de Groot, advocaat van de VOC, was in *Mare liberum* echter van mening dat de Indische vorstendommen soevereine staten waren, bereikbaar over een vrije zee: 'Deze eilanden waarover wij spreken, hebben nu, en hebben altijd gehad hun eigen koningen, hun eigen staat, hun eigen wetten, en hun eigen rechtssystemen.' De VOC kreeg dan ook volmacht om namens de Staten-Generaal verdragen te sluiten. Op voorstel van admiraal Cornelis Matelieff besloten de Staten-Generaal op 27 november 1609 de handelsactiviteiten in Azië te centraliseren bij een Gouverneur-Generaal. Jakarta werd op 29 mei 1619 door Jan Pieterszoon Coen veroverd, volkenrechtelijk gelegitimeerd als *conquest* in een rechtvaardige oorlog, uitgebeeld in het stadswapen van Batavia. Het idee van Matelieff voor een *rendez-vous* werd door Coen hier uitgewerkt tot een bestuurs/handelscentrum voor de VOC, waarmee voor de Indische vorsten een nieuwe werkelijkheid ontstond: Batavia als *de facto* staat, zich voegend naar binnen de vorstenhoven heersende gewoonten.

KOLONIALISME

Aan de volkenrechtelijke verhoudingen maakten Gouverneur-Generaal Daendels namens het Koninkrijk Holland, en Raffles namens het Britse tussenbestuur een einde; de vorsten werden bestuursambtenaren. Met de Grondwet van 1814 kwam Indië als kolonie onder Nederlandse soevereiniteit, Multatuli laat het Max Havelaar uitleggen: 'De Javaan is Nederlands onderdaan. De koning van Nederland is zijn koning. De afstammelingen zijner vorige vorsten en heren zijn Nederlandse beambten.' Nederland was berooid uit de Franse tijd gekomen en raakte nog dieper in financiële problemen door de Java-oorlog en de afscheiding van België. Uitbuiting van de bevolking door de eigen hoofden, armoede en hongersnood veroorzaakten opstanden. Na de opening van het Suezkanaal in 1869, ging de zeevaart voornamelijk door Straat Malakka, vlak langs Atjeh, het laatste soevereine vorstendom in Indië. Met het verdrag van 2 november 1871 tussen Nederland en Groot-Brittannië kreeg Nederland de verantwoordelijkheid voor de internationale scheepvaart, de Britse belangen, en de bestrijding van de zeeroverij vanuit Atjeh. Na beschuldigingen over en weer, was de Atjeh-oorlog onvermijdelijk.

GEZAG

De door Multatuli beschreven wantoestanden gaven een morele rechtvaardiging aan het onder effectief gezag brengen van de hele archipel. Nederlands recht werd geïntroduceerd met inheems ceremonieel, een bestuurlijk systeem waarin iedereen zijn plaats kende.

In de troonrede van 1901 was sprake van een 'zedelijke roeping'. In deze 'ethische politiek' speelden echter ook

machtspolitieke en economische belangen mee. De emancipatie van de inheemse bevolking werd bevorderd door onderwijs; uit de hoger opgeleiden kwamen leiders voort die zich richtten op zelfbestuur, ver-volgens op onafhankelijkheid.

Na de eerste wereldoorlog werden op 18 november 1918 in de Volksraad bestuurs-hervormingen aangekondigd, maar het verslag van een onderzoekscommissie viel in Nederland niet in goede aarde. Het einde van de ethische periode was in zicht.

Formeel kende de Grondwet van 1922 geen koloniën meer: Het Koninkrijk der Nederlanden omvatte het grondgebied van Nederland, Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao. Het leek een nevenschikking van gelijkwaardige gebieden, maar deze grondwet bleek overzee niet te gelden. De in deze grondwet aangekondigde Indi-sche Staatsregeling (1925) werd duidelijk een conserverend eindpunt, staatkundige ontwikkeling werd gesmoord in koloniale vanzelfsprekendheid.

Het wapen van Batavia.

VAK **STAATKUNDE**

DOCENT **MR DR IR JAN A. SOMERS**

LES Staatkundige ontwikkelingen
 binnen een koloniale relatie

REVOLUTIE

De petitie Soetardjo, op 29 september 1936 in de Volksraad aangenomen, ging slechts over het bijeenroepen van een conferentie over zelfstandigheid binnen artikel 1 van de Grondwet. In Nederland was de politiek echter nog lang niet rijp voor een dergelijk debat. De 7-decemberrede van koningin Wilhelmina bleef steken in de vraag van Soetardjo, vage toezeggingen losten op in het Indonesische nationalisme. Tijdens de Japanse bezetting kreeg dat nationalisme een impuls door de oprichting van een Indonesisch leger, de *PETA*, waarbinnen een einde kwam aan de etnische versnippering van het nationalisme.

Na de capitulatie van Japan had generaal Yamamoto de opdracht gekregen de status quo te handhaven, grote bijeenkomsten werden verboden. In een eenvoudige plechtigheid voor zijn huis las Soekarno op 17 augustus 1945 de onafhankelijkheidsverklaring voor: 'Wij, volk van Indonesië, verklaren hierbij de vrijheid van Indonesië. Zaken met betrekking tot het overnemen van de macht en dergelijke zullen op een ordelijke wijze en in de kortst mogelijke tijd worden uitgevoerd.' Met de opstand in Soerabaja groeide het academisch/intellectueel karakter van deze proclamatie uit tot een door grote volksmassa's gedragen revolutie.

Een onafhankelijkheidsverklaring is binnen het volkenrecht een constituerende daad. De leiders hadden bovendien een charisma- tische uitstraling en de proclamatie werd gedragen door een grote meerderheid van de bevolking. Ook gold voor Indië het Atlantic Charter: *the right of all peoples to choose the form of government*. De Japanse capitulatie hield weliswaar formeel het herstel van het Nederlandse gezag in, maar vooral was hier sprake van onvermogen tot het handhaven van feitelijk gezag en van gezichtsverlies door de capitulatie van het KNIL op 8 maart 1942.

De periode 1945-1949 was een tijd van strijd en chaos, maar ook van onderhandelingen. In Linggadjati werd in aanwezigheid van Soekarno een voor Indonesië belangrijk akkoord bereikt: *de facto* erkenning door grote mogendheden. Door interpretatieverschillen ontstonden zowel in Indonesië als in Nederland grote politieke conflicten. Twee politieke acties konden niet worden voorkomen, en Van Mook en Sjahrir, prominenten in de onderhandelingen, werden aan de kant gezet.

De grondwetswijziging van 1948 maakte de weg vrij voor staatkundige hervormingen: onafhankelijkheid van Indonesië binnen unieverband met Nederland, een politiek naïeve, en staatkundig onmogelijke constructie. Op 27 december 1949, ondertekende in Amsterdam koningin Juliana de resultaten van de Ronde Tafel Conferentie en de acte van de soevereiniteitsoverdracht. De gebruikte terminologie is staatkundig correct: de *soevereiniteitsoverdracht* vond in Nederland plaats; in Indonesië vond de *gezagsoverdracht* plaats door het tekenen van de bestuursoverdracht.

De datum van soevereiniteitsoverdracht, een staatkundig hoogtepunt, is door iedereen vergeten. In Indonesië bleef 17 augustus, *Merdeka*, het symbool van de revolutie. In Nederland is gekozen voor herdenking op 15 augustus, hoop vervlogen in de *bersiap*. Emoties hebben gewonnen van staatkundige geleerdheid.

BIOGRAFIE

mr dr ir Jan A. Somers

Jan Albert Somers (1930, Soerabaja) behaalde het diploma HBS-B aan de Rijks Hogere Burgerschool te Vlissingen. Na zijn opleiding tot reserve-officier in Breda volgde hij de studie tot civiel ingenieur, civiele gezondheidstechniek, aan de Technische Hogeschool in Delft. Als wetenschappelijk onderzoeker was Somers werkzaam bij TNO.

In 1996 studeerde Jan Somers af op Nederlands recht, staatkundig-juridisch, aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In 2001 volgde promotie aan de Erasmus Universiteit op het proefschrift 'De VOC als volkenrechtelijke actor'. In 2005 verscheen mede dankzij financiële steun van Stichting Het Gebaar *Nederlandsch-Indië: Staatkundige ontwikkelingen binnen een koloniale relatie*.

LEESLIJST

- > Goor, J. van, *De Nederlandse koloniën; Geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975* (3e druk e.v., Den Haag 1994).
- > Jong, J.J.P. de, *Diplomatie of strijd; Het Nederlands beleid tegenover de Indonesische revolutie 1945-1947* (Amsterdam 1988).
- > Locher-Scholten, E.B., *Ethiek in fragmenten; Vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942* (dissertatie Leiden) (Utrecht 1981).
- > Somers, Jan A., *Nederlandsch-Indië: Staatkundige ontwikkelingen binnen een koloniale relatie* (Zutphen 2005).
- > Somers, Jan A., *De VOC als volkenrechtelijke actor* (dissertatie Rotterdam) (Deventer 2001).

HET TONG TONG FESTIVAL PRESENTEERT:

De Indische School

De Pupillenschool in Gombong (Midden-Java), voor de opleiding van "kinderen van het mannelijke geslacht voor de militaire stand". De foto is afgebeeld in *Baren en oudgasten*, een deel uit de fotoboekenserie *Tempo doeloe – een verzonken wereld* (uitgeverij Querido), samengesteld door Rob Nieuwenhuys.

Het gebrek aan kennis in de Nederlandse samenleving over de Indische cultuur en geschiedenis is een doorn in het oog van veel (Indische) Nederlanders. Ervaringsverhalen uit de Indische gemeenschap worden door gebrek aan voorkennis niet altijd in de juiste context geplaatst waardoor de beeldvorming blijft steken in clichés.

Stichting Tong Tong wil dit veranderen. Ze organiseerde daarom in 2008 en 2009 De Indische School, een educatief programma tijdens het Tong Tong Festival, voor iedereen die meer wil weten over het Indische heden en verleden. Deskundige docenten verzorgden een lesprogramma in het Bibit-Theater op het gebied van (kunst)geschiedenis, taal en letteren, muziek en economie; zoveel mogelijk kanten van de Indische maatschappij & geschiedenis werden belicht. Er was geen speciale voorkennis van de leerlingen vereist; iedereen vanaf vijftien jaar kon de lessen goed volgen.

U hebt nu een uitgebreide samenvatting van een van de lessen uit 2009 in handen. Op de website vindt u korte samenvattingen van alle lessen van 2008 en 2009; meer uitgebreide lessen kunt u daar downloaden, evenals leeslijsten, als leidraad voor verdere studie.

Stichting Tong Tong werd terzijde gestaan door een adviseur: dr. ir. Margaret Leidemeijer was eerder betrokken bij projecten van o.a. het NIOD, het Verzetsmuseum Amsterdam, en het Nationaal Archief.

In 2008 kon De Indische School worden opgezet dankzij een subsidie van Stichting Het Gebaar, in 2009 dankzij gelden van Fonds 1818, M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, het Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg, SNS Realfonds, Stichting Tong Tong en Pasar Malam Besar BV.

Fonds 1818

SNS REAAL Fonds

Stichting Tong Tong
Bezuidenhoutseweg 331
2594 AR Den Haag
www.tongtong.nl

